

Význam díla Filipa Maxmiliána Opize pro poznání květeny Čech

Bedeutung der literarischen Tätigkeit von Philipp Maximilian Opiz für die Erforschung der böhmischen Flora

Vladimír Skalický

SKALICKÝ V. (1987): Význam díla Filipa Maxmiliána Opize pro poznání květeny Čech. [The significance of the work of Philipp Maximilian Opiz in the investigation of Bohemian flora.] — *Preslia, Praha, 59 : 253—261.*

In this paper new results of research dealing with work of P. M. Opiz, especially in the investigation of Bohemian flora, are collected. In many of Opiz's greater publications or manuscripts significant additions are printed or handwritten. The manuscripts are preserved in the library or the archives of the National museum, Prague. Supplementary remarks are added by the author to the quoted bibliographical sources. Some books of P. M. Opiz are omitted in the work by STAFLEU et COWAN "Taxonomic literature", and many new plant names from these publications are missing in the index-literature (e.g. Index kewensis).

Katedra botaniky přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Benátská 2, 128 01 Praha 2, Československo

V tomto roce si připomínáme 200 let od narození čáslavského rodáka Filipa Maxmiliána Opize. Biografických studií bylo o něm a jeho díle napsáno již mnoho. Opize nejen jako botanika, ale i jako člověka přiblížili nejlépe ti, kteří ho osobně znali. Byli to zejména DWORSKÝ (1858), WEITENWEBER (1860), GINTL (1908) a ČERMÁK (1883). MAIWALD (1901—1902) probírá celé Opizovo dílo i dílo jeho současníků, otiskuje Opizovu bibliografii tištěných i rukopisných prací podle seznamu jeho dcery Augusty a připojuje k řadě záznamů anotace. Zdůrazňuje především jejich zásluhy floristické a je prvním, kdo hodnotí období Opizova výměnného ústavu jako vyšší etapu ve výzkumu české květeny. KLÁŠTERSKÝ (1958) se pokusil o rovnoměrné hodnocení Opizova díla z různých aspektů jeho činnosti; poněvadž jeho studie vychází ve sborníku věnovaném taxonomii, více rozvádí Opizovy názory a zásluhy taxonomické a nomenklatorické. Nový přístup v hodnocení činnosti Opizova výměnného ústavu přírodnin z hlediska vývoje institucionální základny české přírodovědy uplatnil ve své studii JANKO (1983).

Opiz podnítil osobním příkladem i organizačně v Ústavu výměny přírodnin nový směr v studiu české květeny. Tato nová etapa výzkumu květeny Čech je právem spojována s jeho jménem jako „opizovská perioda“. I když u něho převažovalo studium cévnatých rostlin, usiloval i o výzkum všech bezcévných osobně i organizačně (viz např. SVRČEK 1958). Opiz byl prvním botanikem v historii české botaniky, který si vážil údajů o lokalitách rostlin. O tom ostatně svědčí jeho floristická dokumentace "Botanische Topographie Böheims". Shromážděné floristické údaje měly sloužit k zpracování budoucí květeny Čech i k sepsání místních florul. Možnost fytogeografického využití floristických údajů nenaznačuje ani v člancích, které by podle názvu mohly

mít i tento obsah (např. OPIZ 1841, 1851). Dále musíme přiznat, že Opiz přímo na exkurzi nepsal, jen zakládal sběry do svazku svého papíru (nepoužíval botanické torby) a teprve po skončené exkurzi zejména v mládí nebo při vícedenních cestách do neznámých území zapisoval své poznatky a dojmy (nejen botanické) do svých deníků (viz SKALICKÝ 1985 : 185). Převážná většina vycházek, zejména do pražského okolí, které Opiz vedl po celý rok velice hojně až do posledních let svého života (viz např. OPIZ 1854), není doložena jakýmkoli botanickými záznamy. Jedinými doklady z nich jsou etiketované herbářové sběry. Současná praxe terénního průzkumu (exkurzní deníky, fytoecnologické snímky a jejich rozpis) je mladá, důsledně prováděná teprve v posledních desetiletích.

V počátečním období nesoustavného výzkumu české květeny bylo cílem pouze zjištění druhů (cévnatých rostlin), z nichž se skládá květena Čech, a jejich popis. Opizovo období je charakterizováno

1. vytvořením organizační základny pro floristickou práci (výměnný ústav přírodnin, podpora vytvoření přírodovědecké společnosti „Lotos“ v Praze — obojí s publikační základnou pro drobnější práce — periodika Naturalientausch, Lotos, organizování floristických exkurzí k podechyzení dalších spolupracovníků a k jejich dalšímu vzdělávání, determinační pomoc u vyměňovaného herbářového materiálu atd.)

2. soustavným průzkumem veškerých rostlin ve všech částech Čech pomocí organizované sítě floristů, při čemž cílem není jen kritická květena Čech, ale i místní floruly

3. soustavnou herbářovou prací (dokladové herbáře, exsikatové sbírky, vydávání sched, srovnávací herbář, herbář typů) a organizací výměny

4. přípravnými pracemi na kritické květeně Čech (soustavná floristická dokumentační práce, sestavování enumerací, vyhledávání nejvhodnějších systémů pro květenu, pojetí taxonomických jednotek, sestavení nomenklatorických příruček, dokumentace vyobrazení)

5. ukázkami zpracování jednotlivých druhů (např. v Belehrende Herbarsbeilage) i celých skupin rostlin (Tentamen florae cryptogamicae Boëmia, Oekonomisch-technische Flora Böhmens), neboť k úplné kritické flóře Čech se již nedostal.

Mnoho Opizových děl bylo hodnoceno již v minulosti. Proto se v tomto článku soustředím na nově zjištěné nebo opomíjené skutečnosti. Dosud nebylo přihlédnuto k zdánlivé maličkosti, která je však pro Opizovu literární činnost významná. Opiz má téměř ke všem svým dílům otištěné nebo rukopisné dodatky. Z hlediska nomenklatorického jsou samozřejmě podstatné jen dodatky tištěné, ale ze všech jiných botanických aspektů je třeba podle rozsahu a významu doplňků používat i rukopisné.

Poznámky k jednotlivým dílům

1. OPIZ P. M. (1819—1821): Tentamen Florae cryptogamicae Boëmia. — Kratos, Prag, 1819/4 : 1—19, 1819; 1820/1 : 1—21, 1820 et 1821/3 : 11—18, 1821.

Není uvedeno v STAFLEU et COWAN (1981) a v indexové literatuře.

2. OPIZ P. M. (1823): Böheims phänerogamische und cryptogamische Gewächse. — Prag. [additamenta: Flora, Regensburg, 7, append. 1 : 81 — 86, 1824; 7 : 524—528, 1824; 8, append. 4 : 52—59, 1825; 12/2, Ergän-

zungsblatt: 114—122, 1829; 15: 653—656, 1832 et 18, append. 2 : 107—112, 1835].

3. OPIZ P. M. [red.] (1823—1830): *Naturalientausch*. 1—12. — Prag. Rozpis periodika viz: FUTÁK et DOMIN 1960 : 441; STAFLEU et COWAN (1981). Dílu věnoval rozbor: DOMIN K. (1944): Filipa Maximiliana Opize „Naturalientausch“ (1823—1830). — Věstn. Král. Čes. Společ. Nauk, Praha, el. math.-natur., 1943/2 : 1—44. Doplnky viz: SKALICKÝ V. Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 8 : 79—84, 1973.

V Opizově pozůstalosti zůstalo mnoho článků, které chtěl otisknout v dalších, vlastním nákladem vydávaných sešitech periodika *Naturalientausch*, jehož 12. část vyšla jako „Beiträge zur Naturgeschichte als Fortsetzung des Naturalientausches“. S jistotou tak můžeme označit jeho rukopis „Vorräthige Pflanzen“, poněvadž je přímým pokračováním článků se shodným názvem pravidelně otiskovaných v předchozích číslech periodika. Zřejmě z nedostatku finančních prostředků, jestliže svým nákladem začíná vydávat svůj „Nomenclator botanicus“ a později „Belehrende Herbarsbeilage“, mu nezbyvá dostatek peněz k vydávání periodika výměnného ústavu. Přesto však některé příspěvky asi původně určené pro *Naturalientausch* otiskuje pod čarou ve svém „Nomenclator botanicus“. Je to článek o nových druzích rostlin v okolí Hannoveru (autor F. SCHWIEBUS) na str. 8—12. Podobně jako v periodiku *Naturalientausch* uveřejňuje tu popisy svých nových druhů, autory dalších popisů jsou ORTMANN, KÜTZING, FIEBER, WONDRAČEK, WIERZBICKI, CORDA, KNAF, PINTÉR a SEIDL.

Ostatní nalezené rukopisy v jeho pozůstalosti jsou dvojího druhu: a) příspěvky k rozpisu pro svou „Botanische Topographie Böheims“, které bibliograficky zachycuje v 1. dílu až do r. 1840 a často přímo označuje vlastnoruční poznámkou na titulním listu rukopisů, b) příspěvky bez tohoto označení, které asi zamýšlel otisknout v 13. části periodika *Beiträge zur Naturgeschichte als Fortsetzung des Naturalientausches* (nejsou ani bibliograficky podchyceny). Netýkají se jen botaniky, ale např. i entomologie; k nim se druzí drobnosti (otázky a odpovědi, recenze nových knih, návrhy k činnosti výměnného ústavu) a zejména zlomek nevydaného rejstříku celého periodika *Naturalientausch*. Proto usuzují, že mohly tvořit celé další nevydané číslo tohoto periodika. Jejich autory jsou: OPIZ, CORDA, WIERZBICKI a snad i další. Zřejmě pozdějším rukopisem sem přidaným při třídění pozůstalosti je např. rukopis A. SCHOPFA (viz SKALICKÝ 1974), patrně určený k rozpisu pro *Botanische Topographie Böheims*, ale pro pozdní datování (1838) již v bibliografii neuvedený a Opizem neexcerpovaný. V Opizově pozůstalosti se po předání Národnímu muzeu Opizovou dcerou Augustou probíralo mnoho osob a nakonec ji utřídil a leccos mohl přeřadit jinam a sem naopak leccos jiného přidat I. Klášterský. Proto zpětně Opizův záměr, co chtěl nebo nechtěl uveřejnit ve svém periodiku *Beiträge zur Naturkunde*... již sotva pravdivě zrekonstruuujeme. Nic se však nezmění na skutečnosti, že i periodikum Opizova výměnného ústavu mělo své připravované pokračování jako mnohá jiná Opizova díla.

4. OPIZ P. M. (1831—1839): *Nomenclator botanicus*. *Botanisches Namenregister phanerogamischer und cryptogamischer Gewächse*... Band I.—96p., sumpt. propriis, Prag. 8°. [cf. p. 81 : p. 81—96 — ed. III. 1839!].

Tomuto dílu, a to jak vydané části, tak i obrovské rukopisné pozůstalosti k němu věnoval KLÁŠTERSKÝ (1958 : 30—32) značnou pozornost; přesto však i zde mohu připojit několik nových zjištění. Vydaný 1. díl vycházel v 16stránkových slohách pravděpodobně samostatně rozesílaných. První 4 slohy byly vtištěny na shodném papíru, 5. sloha (str. 65—80) na zřetelně odlišném od předchozích i od následující šesté slohy označené datem III. 1839. Toto dílo je bibliofilskou vzácností. Dnešně byl znám jen exemplář Národního muzea deponovaný v knihovně botanického oddělení v Průhonících, i když skryt jako přívazek k Opizově „Belehrende Herbarsbeilage“ (sign. 36 D 65), ale nyní k němu přibyl i výtisk v knihovně katedry botaniky přírod. fakulty UK v Praze získaný začleněním pozůstalosti K. Cejpa (sign. G 709). Jakýkoli údaj o tomto díle chybí v příručce STAFLEU et COWAN (1981). Pod čarou je v něm publikováno většinou validně 64 jmen nových taxonů, které chybějí v „Index kewensis“ nebo v obdobné indexové literatuře (Index of fungi apod.), nanejvýš jsou citovány ze sekundárních pramenů nebo uváděny jako „nomina nuda“ z Opizova Seznamu rostlin květeny české. Zvláště velký počet nových druhů se týká rodů: *Acer*, *Mentha*, *Rubus*, *Tilia*.

5. OPIZ P. M. (1815—1835 [—1840], ms.): Botanische Topographie Böheims. Vol. 1—3 [471 + 493 + 492p.]
[Knih. Nár. muz. Praha sign. XI C 41; descriptum: Knih. Čs. bot. společ. Praha; registrum et additamenta: SKALICKÝ V. Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 2 : 1—38, 1967 et 6 : 154, 1971]
Additamenta: Archiv Nár. muz. Praha: Opiz, fascis 2,3 et partim 4, 7 et 10.

Opizovo dílo je nedokončenou rukopisnou floristickou dokumentací a nikoli květenou (viz SKALICKÝ l.c.), po roce 1840 již nedoplňovanou; většina informací KLÁŠTERSKÉHO (1958 : 23) a zejména hodnocení jsou mylné. Opizem označená vrocení svazků znamenají pravděpodobně začátek psaní čistopisu, nikoli jejich ukončení. Jestliže v září 1814 Opiz oznamoval přípravu díla a vyzýval k dodávání příspěvků k excerpci a na začátku 1. dílu mnoho z uvedených excerpovaných pramenů je z období 1815—1840, nemohl 1. díl ukončit r. 1815, ale teprve začít. Samozřejmě Opiz neoznačoval své dílo jako dokumentaci, protože tento termín se vžil až v době nedávné, ale všemi znaky tomuto typu sekundárního pramene odpovídá. Opiz excerpoval do díla 306 v úvodu citovaných pramenů a nepřidává nové lokality nebo floristické údaje, i když jich každoročně měl jistě mnoho. Opiz (podobně jako později Domin nebo současní vedoucí floristické dokumentace) si vytkl jako *cíl* věrně a úplně excerpovat nejen prameny tištěné, ale i rukopisné a dokonce i neliterární povahy (herbářové sbírky, dopisy, útržkovitá písemná sdělení apod.). Jediné, co Klášterský hodnotí na Opizově topografii kladně, je úplnost rozpisu pramenů, a to je málo. Skutečný a nikoli nekritický obdiv si zaslouží vyhledání všech zdrojů informací o českých lokalitách veškerých (i bezcévných) rostlin, rozpis i děl Balbína, Clusia, Hedwiga, Jacquina, Mattioliho, Mattuschky, Ruppa atd., děl rukopisných i pramenů neliterární povahy (herbáře, zápisové knihy horských bud atd.), což ukazují na široce a hluboce založenou excerpční základnu v tehdejší době. Záměrné odchýlné uspořádání excerpovaných informací z primárních pramenů než v květenách a tehdy obvyklých příspěvcích nebo herbářových sbírkách —

tj. podle abecedního pořádku lokalit — je dalším typickým znakem dokumentace. Dokumentační práce nedovoluje nic vynechávat, měnit, přidávat, hodnotit, zkrátka subjektivně upravovat a opravovat, tj. i včetně chybných určení nebo vymyšlených lokalit. Proto např. za botanické chyby a konfabulace u hesla Planá u Mariánských Lázní odpovídá *jedině* F. W. Schmidt a v žádném případě autor botanické topografie Opiz, podobně jako v Dominově materiálu si nedovolujeme z nekritičnosti obviňovat Domina. Hodnocení je funkcí až dalšího kritického květenného díla, které je pak novým primárním zdrojem informací. Právě proto jistě Opiz neuvažoval o vydání své „topografie“ tiskem, ale dává ji k dispozici všem zájemcům ve svém výměnném ústavu. Opiz na rozdíl od svých předchůdců a vrstevníků, kteří psali české květeny bez patřičné přípravy, byl podobně jako Tausch kritickým botanikem, jehož floristickým údajům mohl Čelakovský důvěřovat plně. Je proto škoda, že v sledu: bibliografie a dokumentace ke květeně Čech — enumeratio; a další „přípravné“ práce na květeně Čech chybí právě ten závěr — tj. květena, k níž se Opiz již nedostal (rovněž ne Tausch!). Obraz o tom, kde se v Čechách botanizovalo a kde nikoli, je možno si utvořit podle Opizovy topografie a nikoli z tehdejších květen, rovněž tak snáze potvrdit nebo vyvrátit pochybné údaje rostlin na lokalitách. Tato dokumentace sehrála svou významnou roli při rozvíjení floristického průzkumu, o jejím významu dnes se ještě zmíním. Výtky Čelakovského, Klášterského i jiných vůči tomuto dílu a jeho autoru z nekritičnosti, jsou zcela neoprávněné a nespravedlivé. Opiz nemohl a ani nesměl excerpovat jinak a i my dnes postupujeme shodně. Proto se domnívám, že Klášterský a mnozí další botanikové neporozuměli Opizovu záměru a skutečné funkci tohoto Opizova díla, zpřístupněného širší botanické veřejnosti strojopisem v knihovně Čs. botanické společnosti. Pomocí rejstříku rostlinných jmen pořízeným E. Gütlerem a pro regionální práce sloužícího rejstříku podle fytochorionů je možno se snadno v dokumentaci orientovat. Dílo má dnes mimořádný význam tam, kde se excerpovaný pramen nezachoval, takže z něho známe alespoň jméno rostlinného taxonu a lokalitu (jiné údaje pro dokumentaci vypisovány nebyly); v těchto případech, a to velmi hojných, zastupuje topografie primární nezvěstný pramen. Dominova floristická dokumentace nezahrnula tuto Opizovu dokumentaci, pouze nevelké množství (několik desítek) otištěných pramenů, z více než 300 excerpovaných pramenů Opizem. Také proto je Opizova Botanická topografie Čech pramenem i dnes hodnotným a často nezastupitelným. Rukopisných dodatků je mnoho, odhadem nejméně na celý další díl topografie. Je třeba, aby z excerpovaného materiálu (z pramenů zachycených bibliograficky v 1. dílu) v Opizově pozůstalosti byl sestaven ještě 4. díl dodatků.

6. Opiz P. M. (1844): *Belehrende Herbarsbeilage*. I. Band. — [96 p. — sine paginatione], no. 1—46, ed. sumpt. propriis, Prag. 8°
[additamenta, ms.: no. 47—71 — depon. Archiv Nár. muz. Praha:
Opiz, fasc. 7 f]

Belehrende Herbarsbeilage je vlastně knižní forma vydávaných tištěných sched k exsikátům, které dozraly svůj rozkvět v botanice až o polovinu století později. Byla vydávána jako doplněk k rostlinám, které právě Opizův výměnný ústav rozesílal. Každé rostlině jsou tu věnovány 1—2, výjimečně 3 tiskové strany obsahující popis, synonymiku, přehled vyobrazení a vyda-

ných exsikátových položek ve sbírkách, údaje o lokalitách a stanovištích, o užitkovosti nebo škodlivosti a rozmanité kritické poznámky. Takto vzorově zpracoval Opiz od 20. ledna do 9. dubna 1844 celkem 71 rostlin včetně hub (tiskem vydal 46 rostlin). Publikace není příliš rozšířena, zřejmě její prodej zdaleka nevyvážil tiskové náklady, a proto Opiz nepokračoval v jejím psaní a vydávání. Není uvedena v příručce STAFLEU et COWAN (1981), ani zde uváděné nové druhy nebo nová jména nejsou pojata do Indexu kewensis. Nepublikována zůstala zpracování těchto rostlin: *Steinmannia* [Rumex] *flavo-virens*, *Plethiosphace* [Salvia] *stenantha*, *P. knafiana*, *P. leistneriana*, *Aethiopis* [Salvia] *sclarea*, *Drymosphaere* [Salvia] *glutinosa*, *Salvia officinalis*, *Hemisphaere* [Salvia] *verticillata*, *Chaetospora* [Schoenus] *ferruginea*, *Lycopodon verruculosorum*, *Pecten veneris*, *Heleogiton* [Schoenoplectus] *glaucum*, *Scirpus lacustris*, *Blysmus compressus*, *Reygeria* [Bolboschoenus] *tuberosa*, *Limnochloa* [Trichophorum] *caespitosa*, *Scirpidium* [Eleocharis] *aciculare*, *Baeothrion scheuchzeri*, *Senecio vulgaris*, *Gagea bohémica*, *Seneciunculus viscosus*, *Mörkensteinia* [Senecio] *sylvatica*, *Jacobaea* [Senecio] *vulgaris*, *J. vulgaris* β *discoidea*, *Seidlia* [Scirpus] *sylvatica*, *S. sylvatica* α *angustifolia*.

7. OPIZ F. M. (1852): Seznam rostlin květeny české. — In: Spisů Mus. no. 44 : 1—216, Praha [additamenta: Lotos, Prag, 3 : 63—68, 70—71. 181—184 et 207—213, 1853 et 4 : 42—47, 69—71, 94—95 et 102—105, 1854].

Rozbor rodových jmen viz POUZAR Z. Preslia, Praha, 36 : 337—342, 1964; HOLUB J. et POUZAR Z. Folia Geobot. Phytotax., Praha, 2 : 397—428, 1967. Uvedený seznam rostlin české květeny není prvním, který Opiz napsal. První jeho „Enumeratio florae boëmicae“ je rukopis, který Opiz připojil k 3. dílu své „Botanische Topographie Böheims“ (cf. SKALICKÝ V. Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 2 : 1—2, 1967).

Závěrem připojuji několik oprav a doplňků k heslu P. M. Opiz v díle KLÁŠTERSKÝ, HRABĚTOVÁ-UHROVÁ et DUDA (1982 : 173—174): Philipp Maximilian Opiz má zčeštěnou verzi v česky psaných dílech: Filip Maximilián Opiz (nikoli Opic). P. M. Opiz se nikdy nepsal Opitz. Osoba tohoto jména však existovala. MUDr. Franz Opitz, asistent lékařské fakulty v Praze, (v r. 1830 jako MUC.) byl spolupracovníkem Opizova výměnného ústavu a předplatitelem Opizova díla „Nomenclator botanicus“ (pod číslem 27). Sbíral v okolí Prahy po roce 1827. Přímým dokladem je poslední rukopisný článek „Vorräthige Pflanzen“ z let 1827—1829, že F. Opitz přispěl sběrem řady multiplikátů a konečně i dedikační jméno nového druhu máty — *Mentha opitziana* OPIZ Nomencl. Bot. 1 : 72—73, 1831 (?), kterou Opitz sbíral a Opiz ji k jeho počtě pojmenoval. Není vyloučeno, že jméno P. M. Opize mohli jiní z neznalosti chybně napsat „Opitz“, takže je nutno vždy pátrat, o jaký případ se jedná. F. Opitz nebyl s P. M. Opizem v příbuzenském vztahu.

Klásterský uvádí (i na jiných místech), že Opizovy sběry jsou uloženy pouze v herbářích Národního muzea v Praze (PR, dnes i PRM). Je pravda, že je zde uložen Opizův základní herbář, ale značné množství Opizových sběrů (mnoho tisíc položek) je v herbářích Katedry botaniky přírod. fak. UK v Praze (PRC) především z multiplikátů Opizova výměnného ústavu, a to jak vyšších rostlin, tak i nižších (včetně hub). Řadu Opizových sběrů má

Městské muzeum v Čáslavi, ale i jiné instituce v ČSSR i v zahraničí, kam se dostaly multiplikáty z Opizova výměnného ústavu přírodnin.

Bibliografické doplňky ke knize FUTÁK et DOMIN (1960)

- OPIZ P. M. (1814): Der Frühlingsgeruch [*Veronica triphyllus* L.]. — Gautsch's Isis, Prag, 2 : 48 — 49.
- (1814): Botanische Beobachtungen. — Gautsch's Isis, Prag, 3 : 89—94.
- (1814): Monographie des *Ligustrum vulgare* Linn. — Gautsch's Isis, Prag, 3 : 158—164.
- (1814): *Carex Sieberiana* mihi. — Gautsch's Isis, Prag, 3 : 177—179 [cf. ANONYMUS 1814 b!]
- (1814): Nachricht von einer im Jahre 1809 der prager kais. Bibliothek übergebenen Handschrift [SEIDL W. A. B.: *Icones plantarum selectarum*]. — Gautsch's Isis, Prag, 3 : 273—274.
- [corr.] OPIZ P. M. (1816): Deutschlands cryptogamische Gewächse nach ihren natürlichen Standorten geordnet. Ein Anhang zur Flora Deutschlands von Joh. Christ. RÖHLING. — 166p., ed. Scholl, Prag [Stát. knih. ČSR Praha sign. 49 G 19, Tres. D f 3214]
- OPIZ P. M. (1822 [vel 1823? — finis manuscripti 3. 12. 1822]): Aus dem Pflanzenreiche. (Regnum vegetabile.) — In: PONFIK J. E.: Vollständiger Umriss einer statistischen Topographie des Königreiches Böhmen 1 : 355—514, Prag [Stát. knih. ČSR sign. 50 D 51, Tres. D e 1957]
- (1825): Anhang. — In: SEITS T.: Die Rosen nach ihren Früchten, p. 141—144, ed. Enders, Prag [popisy nových druhů rodu *Rosa*; Knih. kat. bot. přírod. fak. Univ. Karl. Praha sign.: F b 3389/19 K]
- (1828): *Veronica bracteata* OPIS. *Carex Sieberiana* OPIZ. — In: Sylloge plantarum novarum itemque minus cognitarum 2 : 49—50, Ratisbonae [Knih. kat. bot. přírod. fak. Univ. Karl. Praha sign.: G 517]
- (1831—1839): Verzeichniss der Herren Pränumeranten. — In: OPIZ P. M.: Nomenclator botanicus 1 : 7—8, 18—21, 36—39, 50—52, 66—68 et 82—84, Prag [uvedeny adresy a povolání 150 předplatitelů Opizova Nomenclator botanicus]
- (1832): P. M. Opiz'ens Naturalientauschunternehmen in Prag. — Flora, Regensburg, 15/1, Intelligenzblatt: 45—48.
- (1844): Belehnende Herbarsbeilage [oznámení vydání]. — Prag, Beibl. zu Ost u. West, Prag, 4 : 74.
- (1844): Mein Pflanzentauschunternehmen zu Ende des Jahres 1843. — Prag, Beibl. zu Ost u. West, Prag, 4 : 93.
- (1851): *Glyceria plicata* FRIES. — Oesterr. Bot. Wochenbl., Wien, 1 : 347.
- (1858): XL. Jahresbericht über meine Pflanzentauschanstalt. — Lotos, Prag, 8 : 15—19.
- ZIRPE F. X. M. (1834): Allgemeine Uebersicht der physikalischen und statistischen Verhältnisse des Bunzlauer Kreises. — In: SOMMER J. G., Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt, 2: (11)-(36), ed. Calve, Prag [Flora p. (27)-(28), auctore P. M. Opiz]

Perspektivy dalšího bádání v odkazu P. M. Opize v nejbližší době

Zatímco pátrání po tištěných doplňcích k Opizově bibliografii se pravděpodobně již uzavírá, je bibliografie jeho rukopisných prací teprve rozpracována a soupis archiválií neliterární povahy a herbářových sbírek dokonce v počátcích. Hlavním zdrojem rukopisných prací je knihovna Národního muzea v Praze, kde jsou uloženy Opizovy větší uzavřené rukopisné práce. Velmi mnoho zejména drobnějších rukopisů jsem bibliograficky podchytil studiem Opizovy literární pozůstalosti v Archivu Národního muzea. Původně jsem zamýšlel již v tomto článku tuto bibliografii otisknout, ale po zjištění nových skutečností jsem usoudil, že by to bylo předčasné.

1. Neznáme, jaké Opizovy materiály jsou v Městském muzeu v Čáslavi.
2. V Archivu Národního muzea jsem prohlédl dosud literární pozůstalost Opize a Cordy, do níž však byly pojaty i práce Krombholzovy a kde jsem našel i část rukopisu Opizova (cf. SKALICKÝ V. Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 6 : 151, 1971). Není vyloučeno, že v pozůstalostech jiných pracovníků (např. bratří Preslů, Nickerla, L. Čelakovského aj.) se mohou najít i materiály vztahující se k Opizovi.

3. Zdroje mohou být i jiné. E. Hadač má ve své knihovně fotokopii Opizova rukopisu: OPIZ P. M. (circa 1840—1852, ms.): *Florae chrudimensis prodromus*. — 6p., 4°.

Týká se rozšíření 147 druhů rostlin v tehdejší chrudimském kraji. Podle použité nomenklatury rostlinných taxonů (jsou tu i diagnosy nových taxonů!) a podle toho, že dílo Opiz již nepoal do bibliografie ani do rozpisu pro svou *Botanische Topographie Böheims*, je provedeno datování rukopisu. Tento rukopis nebyl předán Augustou Opizovou do Národního muzea, neboť chybí i v jejím seznamu. E. Hadač mi sdělil, že mu fotokopii tohoto díla zprostředkoval zesnulý A. Morávek, ale uložení originálu je neznámé. Vypátrání dalších možných materiálů vztahujících se k Opizovi bude úkolem celé naší botanické veřejnosti.

4. Hlavním zdrojem pro studium bude zřejmě zpracování materiálu archivu botanického oddělení Národního muzea v Průhonících. Po dokončení tohoto příspěvku mi předal J. Štěpánek výpisky z katalogu tohoto archivu, kde objevil cenné stopy po dalších rukopisech a archiváliích (nebo jen dalších opisech nebo konceptech již známých prací) P. M. Opize a jeho spolupracovníků. Pod číslem 11 je v tomto katalogu zapsáno: P. M. Opiz — 6 balíčků rukopisů; Opizovy rukopisy jsou zmíněny ještě pod číslem 45 (zde též portréty a kresby), 90 a 113. Dále je nutno prohlédnout např. položky 12 a 13, kde jsou evidovány staré rukopisy botaniků neznámého původu. Pod číslem 53 tu má být uložena rukopisná květena Čech W. B. Seidla „*Flora Böhmens*“, který byl Opizovým spolupracovníkem. Samozřejmě bude nutno věnovat pozornost i dalším položkám (více než 200!) archivního katalogu pro připravovanou bibliografii botanických rukopisných prací. Ze studia Opizovy pozůstalosti je známo, že se kromě čistopisu často zachovaly i zlomky konceptu a dále i rukopisy jeho otištěných publikací. To, co se najde, nebudou vždy skutečně nové tituly pro bibliografii rukopisů, Je však naděje, že se najdou alespoň některé rukopisy, o jejichž existenci víme ze soupisu A. Opizové nebo z Opizovy bibliografie v *Botanické topografii Čech*. Jen jako příklady nezvěstných rukopisů musíme uvést zatím Opizovu cestu na Králický Sněžník, květenu okolí Poděbrad nebo Horního Hradu (Hauenštejnu) nebo v materiálech k „*Botanische Topographie Böheims*“ Jungbaurovu „*Flora von Krumau*“.

Mnohem nesnadnější bude pátrání po 19 Opizových exsikátových sbírkách (cf. MAIWALD 1901—1902 : 63—64), neboť prakticky ve všech herbářích došlo bez předchozího doplnění jména sbírky a čísla u jednotlivých položek k rozřazení těchto sbírek po jednotlivých družích a většinou ani neznáme, které druhy byly v příslušné sbírce zastoupeny.

O postupu a hlavně o konkrétních výsledcích Opizovského bádání budeme postupně naši botanickou veřejnost informovat.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bedeutung des Nachlasses von P. M. Opiz ist stets aktuell. Bisher wurden vorwiegend seine Bücher bewertet. Für seine literarische Tätigkeit ist kennzeichnend, dass er fast zu allen seinen Werken viele Ergänzungen, Fortsetzungen oder Zusätze, sowohl gedruckte als auch handschriftliche, geschrieben hat. Einige von diesen sind so umfangreich, dass sie oft einen selbständigen Band bilden könnten. Die zugehörigen Zitationen und auch Nachträge fehlender Arbeiten von Opiz im Werke FUTÁK et DOMIN (1960) sind in diese Arbeit eingeschlossen. Das Studium seines literarischen Nachlasses vorwiegend im Archiv des Nationalmuseums in Prag und im Archiv der botanischen Abteilung des Nationalmuseums in Průhonice ist nicht zu weit vor sich

gegangen. Das Suchen nach dem Schicksal der 19 von Opiz herausgegebenen Exsikkaten-Sammlungen (cf. MAIWALD 1901—1902 : 63—64) wurde praktisch bisher noch nicht angefangen. Manche neue Erkenntnisse kann man in der herausgegebenen Flora der Tschechischen Sozialistischen Republik (Květena ČSR) und in einigen regionalen floristisch-phytogeographischen Beiträgen benützen. Einige besonders die Taxonomie und Nomenklatur betreffende Feststellungen überschreiten den Rahmen des Staates. Die folgenden Quellen betreffen nicht die angeführten Werke im Aufsatz über P. M. Opiz in STAFLEU et COWAN (1981), und zwar OPIZ (1819—1821), OPIZ (1831—1839) und OPIZ (1844), vielleicht wegen deren raren Vorkommens in Bibliotheken. Die Anführungen der neuen Arten aus diesen Quellen und aus dem angeführten Werk „Ökonomisch-technische Flora Böhmens...“ sind oft auch der Index-Literatur (e.g. Index kewensis) unbekannt geblieben. Der in Prager Umgebung tätige Pflanzensammler MUDr. Franz OPITZ (um 1830) war eine andere Person als P. M. Opiz und war mit ihm nicht verwandt; später entstanden besonders in Herbarien die Namensverwechslungen.

LITERATURA

- ČERMÁK K. (1883): Filip Maximilian Opiz. Nástin životopisný. — 10p., Čáslav.
 DVORSKÝ P. (1858): Nekrologische Skizze des P. M. Opiz. — Lotos, Prag, 7 : 152—158.
 PUTÁK J. et DOMIN K. (1960): Bibliografia k flóre ČSR do r. 1952. — 883p., Bratislava.
 GINTL O. (1908): Upomínky na osobní styky moje s † Filipem Max. Opizem. — Příroda, Olomouc, 7(1908—1909) : 56—62.
 JANKO J. (1983): Opizův ústav výměny přírodnin a jeho místo ve vývoji institucionální základny české vědy. — Pr. z Děj. Přír. Věd, Praha, 17 : 79—101.
 KLÁŠTERSKÝ I. (1958): Philipp Maximilian Opiz, sein Leben und Werk. — In: KLÁŠTERSKÝ I. [red.]: Philipp Maximilian Opiz und seine Bedeutung für die Pflanzentaxonomie, p. 13—45, Prag.
 KLÁŠTERSKÝ I., HRABĚTOVÁ-UHROVÁ A. et DUDA J. (1982): Dějiny floristického výzkumu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. — Severočes. Přír., Litoměřice, 13(1982), append. 1 (partes 1—2) : 1—242, 25 tab.
 MAIWALD V. (1901—1902): Die opizische Periode in der floristischen Erforschung Böhmens. — J.-Ber. Stifts-Obergymn. Braunau in Böhmen 1901 : 1—102, 1901 et 1902 : 103—184, 1902.
 OPIZ P. M. (1841, 1851): Einiges über die Vegetationsverhältnisse Böhmens. — André's Oekon. Neuigk. Verh., Prag, 31 : 845—848, 1841 [non vidi]; Lotos, Prag, 1 : 129—135, 1851.
 — (1854): Botanische Ausflüge im Jahre 1854. — Lotos, Prag, 4 : 17—18.
 SKALICKÝ V. (1974): Nejstarší pramen o květeně Rychnovska. — Orlické Hory a Podorlicko, Rychnov n. Kn., 6 : 365—368.
 — (1985): Poznámky k historii průzkumu rostlin Českého krasu. — Bohem. Centr., Praha, 14 : 181—188.
 STAFLEU F. A. et COWAN R. S. (1981): Taxonomic literature. Ed. 2. Vol. 3(Lb-0) : 1—980, Utrecht.
 SVRČEK M. (1958): Catalogus fungorum, quos Ph. M. Opiz descripsit... — In: KLÁŠTERSKÝ I. [red.]: Philipp Maximilian Opiz und seine Bedeutung für die Pflanzentaxonomie, p. 73—99, Prag.
 WEITENWEBER V. R. (1860): Filip Maximilian Opiz. — Živa, Praha, 8 : 114—119.

Došlo 29. prosince 1986